

daat is steeds een onaangename verwikkeling. Het valt niet te miskennen, dat men nu en dan een vermeerderde verspreiding van het ziekteproces ziet optreden, die weliswaar soms toch tenslotte voor het organisme nuttig is, maar ook zóó heftig kan zijn, dat een noodlottig einde bespoedigd wordt, vooral in acute gevallen met groote algemeene zwakte en mindervoeding. In sommige gevallen werd in het verloop der behandeling ook een verheffing van de ziekteverschijnselen waargenomen, zonder dat plaatselijke afwijkingen als reden daarvoor konden worden aangetoond, zoodat zij waarschijnlijk als een vorm van septicaemie tengevolge van secundaire besmetting van een holte uit kan worden beschouwd en in eenig verband staat met veranderde mechanische invloeden, die de pneumothorax op de zieke long uitoefent. Tenslotte worden enkele gunstig verloopende gevallen medegedeeld. De schrijvers wijzen in het bijzonder op de omstandigheid, dat door deze behandeling open gevallen in gesloten gevallen kunnen worden veranderd, wat met het oog op de sociale hygiëne van groot belang moet worden geacht. Jammer is, dat de pneumothoraxbehandeling op velerlei wijze beperkingen ondervindt, zoodat zij slechts in een beperkt aantal gevallen vruchten kan afwerpen. Wat betreft de aanwijzingen voor het instellen der betreffende behandeling, moet de zieke long in de eerste plaats een zekeren graad van elasticiteit en van bewegelijkheid behouden hebben, een massieve bronchopneumonie met hepatitisatie is daarvoor niet dan bij uitzondering geschikt. Over de pleuravergroeiingen als beletsel werd reeds gesproken. De dubbelzijdigheid der aandoening is geen besliste tegenaanwijzing voor de behandeling, mits de afwijking aan de andere zijde bij nauwkeurige waarneming geen voortschrijding van de infiltratieverschijnselen aan den dag brengt. Het minst ongunstig zijn in dat opzicht de chronisch verloopende gevallen. De schrijvers hebben geen persoonlijke ervaring van de pneumothoraxbehandeling in twee tempi op beide zijden. In het algemeen zijn van de echte chronische en gesloten gevallen weinig uitkomsten te verwachten, het eigenlijke terrein zijn de open goed gelocaliseerde vormen. Het is een dwaling om deze behandelingswijze alleen als laatste middel toe te passen. In open gevallen moet men er veeleer naar streven haar in te leiden in al die gevallen, waar zij practisch mogelijk is, ware het alleen maar om een open in een gesloten tuberculose te veranderen. Een vroegtijdig ingrijpen heeft zelfs vele voordeelen. In het bijzonder aangewezen is de behandeling bij de bekende chronisch en betrekkelijk gunstig verloopende gevallen met weinig veelvuldige bloedspuwing; bij de acuut verloopende met bloedspuwing baat zij daarentegen weinig, al is zij nog het eenige middel, dat beproefd kan worden. In het algemeen is zij in acute snel verloopende gevallen nog het eenige middel om te beproeven; het gevaar voor een uitbreiding van het proces in den loop der behandeling is echter grooter; in hoeverre de behandeling daarvan zelf de schuld draagt is de vraag. Een goede algemeene toestand is voor den uitslag der behandeling van groot belang.

WOLFFENSBERGER.

---

## BOEKAANKONDIGINGEN.

*Ziekenverpleging.* Practische en ethische wenken door L. DE BUSSY-KRUYSSSE. Tweede vermeerderde druk. J. H. DE BUSSY, Amsterdam 1915. Prijs f 1.90 ingen., f 2.25 geb.

De raadgevingen, die mevr. DE BUSSY, puttende uit haar rijke ervaring, aan de jonge verpleegsters heeft willen geven, hebben blijkbaar een gretig gehoor gevonden, want reeds kort na de eerste

uitgave is een tweede druk noodzakelijk geworden. Deze gelegenheid heeft de schrijfster benut om nog aan enkele onderwerpen, die in den eersten druk slechts algemeen ter sprake kwamen, een afzonderlijk hoofdstuk te wijden; de eigenaardige eischen gebonden aan een juiste waarneming van den nachtdienst en de bijzondere zorgen, die herstellenden behoeven, worden nu meer gedetailleerd besproken. Hier blijkt nogmaals hoe scherp mevr. DE BUSSY haar zieken waarneemt, hoe zeer zij zich inleeft in hun behoeften en met welke groote fijngevoeligheid zij voor hun de moeilijkheden tracht uit den weg te ruimen. De wenken, die hierbij aan de verplegenden gegeven worden, maken een onmisbaar deel uit van hun opleiding; de geneesheeren, die gewoonlijk belast worden met de opleiding der zusters, zijn niet instaat haar die zoogenaamde kleinigheden (in werkelijkheid de grondbeginselen van een liefdevolle ziekenverzorging) mede te deelen, beschikken niet over een zoo fijn besnaard, echt vrouwelijk, gevoel om dit gewichtig onderdeel van de ziekenverpleging volkomen tot zijn recht te doen komen. Een opleiding tot ziekenverpleging, die geen plaats inruimt aan deze leerstellingen, is m. i. onvolkomen. Ik aarzel dan ook niet, om mijn collegae leermeesters het gebruik van dit boekje aan te bevelen.

Het tweede gedeelte, handelende over de praktijk der ziekenverpleging, heeft hier en daar een omwerking ondergaan en heeft daarbij ongetwijfeld gewonnen, maar blijft toch m. i. in het geheel genomen beneden dat, wat in de meest gebruikelijke boeken over ziekenverpleging gegeven wordt. Een derde druk — die zeker niet lang op zich zal laten wachten — zou ook deze weder overtreffen, indien mevr. DE BUSSY zou kunnen besluiten zich daarbij uitsluitend te bepalen tot de ethiek der ziekenverpleging. Ongetwijfeld vindt zij nog vele onderwerpen, die een toelichting van een zoo ervaren, fijngevoelige ziekenverpleegster behoeven om ons pogen een grooter kans van slagen te geven. Het bewijs hiervoor vind ik in de nieuwe bewerking, die het hoofdstuk „Wijkverpleging” ondergaan heeft; belangrijk uitgebreid tegenover de eerste uitgave, is hierin nog geen woord te veel; de bespreking van het nut van het zgn. „maatschappelijk werk in de ziekenhuizen” zal zelfs uitvoeriger moeten plaats hebben om het groote belang hiervan voor velen nog duidelijker te maken.

De grondbeginselen van de ziekenverpleging, als levenstaak voor tot medegevoel gedrongen vrouwen, zijn door mevr. DE BUSSY op klassieke wijze blootgelegd, haar denkbeelden knopen zich eng vast aan die, welke door de grootste voorgangsters verkondigd zijn; ontelbare malen kan zij wijzen op eenheid van inzicht met FLORENCE NIGHTINGALE en andere baanbrekers; een aanbeveling mijnerzijds,

om van het vele goede, hier geboden, een ruim gebruik te maken, kan dan ook gerust achterwege blijven.

J. ED. STUMPPF.

J. L. PAGEL's *Einführung in die Geschichte der Medizin*, in 25 akademischen Vorlesungen. Zweite Auflage. Durchgesehen, teilweise umgearbeitet und auf den heutigen Stand gebracht von KARL SUDHOFF in Leipzig. Berlin, S. KARGER, 1915. Prijs 20 mark, geb. 22 mark.

SUDHOFF heeft met zijn bewerking van PAGEL's voortreffelijke voordrachten de leeraren in de geschiedenis der geneeskunde uit de verlegenheid gered. Telkens toch wordt hun door studenten en artsen, die meer of minder diep in het verleden hunner wetenschap wenschen door te dringen, om een betrouwbaren, niet te uitvoerigen, maar evenmin oppervlakkigen, en, last not least, ook onderhoudenden leidsman gevraagd, en hoewel leerboeken op het gebied der historia medicinae in ruime keus ter beschikking staan, van kleine, beknopte overzichten tot lijvige handboeken toe, was het toch niet mogelijk, daarop een bevredigend antwoord te geven.

Van de handboeken — ik heb thans alleen het oog op Deutsche gevestigd — komen de oude werken, als SPRENGEL's *Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneykunde* (1821) voor bovengenoemden eisch natuurlijk niet meer in aanmerking. Het *Handbuch der Geschichte der Medizin* van HAESER heeft zich met zijn derden druk jaren lang als het handboek bij uitnemendheid kunnen handhaven, doch de toenemende bedrijvigheid op het gebied onzer geschiedenis heeft zóóveel aan het licht gebracht, dat een herziening en een aanvulling van het overigens nog zeer nuttige werk dringend noodzakelijk is geworden. Wie zulk een arbeid zou willen ondernemen, mag zich intusschen wel tweemaal bedenken, want een heel stuk van zijn leven en al zijn werkkraft zullen er mee gemoeid zijn. Het omvangrijke *Handbuch der Geschichte der Medizin*, op touw gezet door PUSCHMANN, en met medewerking van vele andere meer of minder bevoegde schrijvers door NEUBURGER en PAGEL vol-eindigd, verdient in het geheel niet genoemd te worden. Zelden zag een werk het licht, dat zóóveel onloochenbare kenteekenen van overhaastige en ondeskundige bewerking droeg als dit onsamenhangende boek. Een lappendeken van goede en slechte stalen! Het is al door een van zijn eigen peten verloochend, want kort na de verschijning is NEUBURGER opnieuw aan een *Geschichte der Medizin* begonnen, maar het lijkt wel, dat die op een al te breed opzet zal stranden. Als van een werk eerst een afgerond deel en daarop, in steeds wijder wordende tusschenpoozen, onderdeelen gaan verschijnen, dan bekruipt